

Mit in arhetip o koncu sveta¹

Podor Dobrača leta 1348 v kolektivnem spominu v Spodnji Ziljski dolini

Peter Wieseflecker*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 94(436.5)"1348"

Peter Wieseflecker: Mit in arhetip o koncu sveta. Podor Dobrača leta 1348 v kolektivnem spominu v Spodnji Ziljski dolini. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 84=49(2013), 4, str. 5–27

Prispevek obravnava različne poglede na podor hriba, ki ga je 25. januarja 1348 na območju Dobrača, do 2166 metrov visokega gorskega masiva na Koroškem, povzročil potres. Ta dogodek ima še danes v spominski kulturi Ziljske doline posebno mesto. Lokalni kolektivni spomin nudi zelo poseben in s tem naravnim pojavom povezan »arhetip o koncu sveta«, ki se je razvijal vse od poznega srednjega veka.

Ključne besede: Spodnja Ziljska dolina, zgodovina, podori, potresi, poročila, srednji vek, miti, apokalipsa, kolektivni spomin

* Mag. Dr. Peter Wiesflecker, Steiermärkisches Landesarchiv, Karmeliterplatz 3, 8010 Graz, Österreich, peter.wiesflecker@stmk.gv.at

¹ Prispevek je znatno razširjeno predavanje, ki ga je avtor imel na posvetovanju »Konec sveta zdaj!« foruma Mladi teologi na gradu Tanzenberg (Plešivec) 7. septembra 2012 in je izšel v *Disputatio philosophica. International Journal of Philosophy and Religion* (2012), str. 59–71.

O podoru predvsem: Wilhelm Neumann: Zu den Folgen des Erdbebens von 1348, 2. del: Im Gailtal bei Arnoldstein. V: *Neues aus Alt-Villach* 25 (1988), 9–68, tu 26 (odslej Neumann, Dobratschabsturz, II). Prispevek je bil ponatisnjen v: Wilhelm Neumann: Neue Bausteine zur Geschichte Kärntens. *Festgabe für Wilhelm Neumann zum 80. Geburtstag*, Klagenfurt 1995, 101–157. (Das Kärntner Landesarchiv, zv. 20).

Poročilo o podoru je najti v: *Geschichte der ganzen österreichischen weltlichen und klösterlichen Klerisey beydeley Geschlechts von Marian, Priester des reformierten Ordens der Augustiner Barfüßser am Hofkloster zu Wien ... aus den Sammlungen Josephs Wendt von Wendenthal*, 3. del, 5. zv., Wien 1783 (Austria sacra). Na podor nanašajoči del v Austria sacra je objavljen v: Herbert Michor: *Geschichte des Dorfes Feistritz an der Gail*. Feistritz, Nötsch 1950, 51, 1. del, 8–9 (odslej Michor, Feistritz) in v: Markt-gemeinde Arnoldstein (Hg.), *Chronik von Arnoldstein*, Arnoldstein o.J., 22.

1.01 Original Scientific Article
UDC 94(436.5)"1348"

Peter Wieseflecker: The Myth and the Archetype of the End of the World – the Rockslide of Dobratsch in 1348 and its Position in Within the Collective Memory of the Gailtal.

Review for History and Ethnography, Maribor 84=49(2013), 4, pp. 5–27

The topic of the lecture is the varying perception of a rockslide caused by an earthquake in the area of Dobratsch, an up to 2166 m high mountain massif, on January 25, 1348. To this day, the rockslide of Dobratsch has a special position within the public history of the Gailtal. The local collective memory features a certain archetype of the apocalypse associated with this natural disaster.

Key words: Gailtal, history, rockslide, earthquakes, reports, Middle Ages, myths, Apocalypse, collective memory

Podor Dobrača na dan spreobrnjenja sv. Pavla (25. januarja) leta 1348 zavzema v kulturi spominjanja v Spodnji Ziljski dolini posebno mesto. Tako pri domoznanskem pouku v osnovnih šolah kot tudi v spominih iz življenja je slej ko prej tematiziran. Lokalni kolektivni spomin temu dodaja zelo specifičen arhetip o koncu sveta, ki se je razvil v povezavi s tem naravnim pojavom in se istočasno razvijal v kraju samem vse od poznega srednjega veka. Če že ne opisuje dejanskega konca sveta, pa vendarle vsebuje dimenzijo, ki sega na poznane stereotipe in predstave, pri čemer uporablja dodatke k potresu – podor, povodenj, poplave, opustošena področja – predvsem pa nadaljuje tradicijo in jo kultivira.

Sredi petdesetih let prejšnjega stoletja je svoje spomine zapisala stara gospa, teta znanega slovenskega zgodovinarja Frana Zwitterja, ki je desetletja živela v Mariboru, rojena pa je bila 70 let pred pisanjem spominov v majhnem spodnjeziljskem kraju Zahomec (Achomitz) in tam preživela svoje otroštvo in mladost. Na začetku življenjepisa se je ozrla na kraj svojega otroštva in že v prvi povedi segla daleč nazaj: »Pred padcem Dobrača ni bilo Homca in tudi Zahomca ne.«² Etimološko je slovensko poimenovanje Zahomec³ pravilno.⁴ Da je »holm«, ki ga omenja in mu pripisuje nastanek

² Jerca Hochmüller - Zwitter: *Vas Zahomec*. Zapiski v slovenščini so se verjetno ohranili le deloma. Transkripcija v arhivu avtorja vsebuje opis rojstnega kraja kot tudi otroška leta in mladost avtorice.

³ O kraju samem primer. Peter Wiesflecker: *Zahomec – vas »za holmcem.«* Pripombe o zgodovini kraja v Spodnji Zilji v: *Koledar Mohorjeve družbe 2011* (Celovec 2010), 88–94. Isti: Hohenthurn, *Geschichte eines Lebensraumes und seiner Menschen*, Klagenfurt 2009, 36–42.

⁴ Eberhard Kranzmayer: *Ortsnamenbusch von Kärnten. Alphabetisches Kärntner Siedlungs-namenbuch*, Klagenfurt 1958, 15.

s podorom 1348, nastal že v prazgodovinskem času, tukaj ni pomembno, ker je naš pogled usmerjen v krajevno recepcijo tistega naravnega pojava 25. januarja 1348, pri katerem je potres povzročil podor na področju Dobrača, gorskem masivu, visokem 2166 metrov, in ki predstavlja vzhodni iztek Ziljskih Alp. Posledica potresa je bil podor na južni strani Dobrača, ki je bil obrnjen proti Ziljski dolini in s katere so se na višini 1400–1500 m in v dolžini okrog enega kilometra odtrgale skale ter padle oziroma zdrsele v dolino.⁵

Zgodovinska in naravoslovna raziskovanja tega podora, predvsem glede velikosti in posledic, so se spet in spet vračala, še zlasti na začetku in v zadnjih desetletjih 20. stoletja ter dala utemeljene rezultate. V krajevni tradiciji pa ni širšega sprejetja rezultatov teh raziskav. Celo v zgodovinskih raziskavah je redimenzioniranje tega pojava na temelju zgodovinskih in naravoslovnih raziskav le deloma upoštevano.⁶ Slej ko prej je bil podor razlagan kot velik dogodek, ki ima jasne poteze konca sveta in obenem predstavlja konec kmečke idile.⁷

»Lepa je morala biti Ziljska dolina pred potresom, katero skale, del Dobrača, in naplavine, sedaj po padcu zelo kazijo. Predstavljam si dolino od

⁵ Dieter Neumann: Lage und Ausdehnung des Dobratschabsturzes von 1348. V: *Neues aus Alt-Villach* 25 (1988), 69–77, tu zlasti 74–75 (odslej Neumann, Ausdehnung); Gerhard Abele: Bergstürze in den Alpen, ihre Verbreitung, Morphologie und Folgeerscheinung. *Wissenschaftliche Alpenvereinshefte des Deutschen und Österreichischen Alpenvereins*, Nr. 25, München 1974, 110–112 in 192.

⁶ Poleg že omenjenih del Wilhelma in Dieterja Neumanna je tu omeniti še: Alfred Till: Das grosse Naturereignis von 1348 und die Bergstürze des Dobratsch. V: *Mitteilungen der k.k. Geographischen Gesellschaft* 50 (1907), 536–645. Prim. tudi oceno Martina Wutteja v Carinhiji I 98 (1908), 187–198.; Christa Hammerl: Das Erdbeben vom 25. Jänner 1348 – Rekonstruktion des Naturereignisses. Diss. Univ. Wien 1992., ista pod istim naslovom v *Neues aus Alt-Villach* 31 (1994), 55–94, (odslej Hammerl, Erdbeben); Wilhelm Neumann: Zu den Folgen des Erdbebens von 1348. Prvi del: in Villach. V: *Neues aus Alt-Villach* 24 (1987), 25–39, ponatis v Wilhelm Neumann: *Neue Bausteine zur Geschichte Kärntens. Ferstgabe für Wilhelm Neumann zum 80. Geburtstag*, Klagenfurt 1995, 87–100. (Das Kärntner Landesarchiv, zv. 20).

⁷ Za primerjavo bi lahko poleg starejših del s Koroške pritegnili tudi prispevke Borsta in Hödla, ki raziskav Tilla in Wutteja na upoštevajo, kot je Neumann kritično pripomnil v *Dobratschabsturz*, II, 9–10. Sklicuje se na prikaz posledic potresa pri Hermannu Braumüllerju: *Geschichte Kärntens*, Klagenfurt 1949, 153, in pri Viktorju Paschingerju: *Kärnten – eine geographische Landeskunde*, zv. 1, Klagenfurt 1976, 56, 62 in 91, predvsem proti delom Borsta in Hödla. Arno Borst: Das Erdbeben von 1348. Ein historischer Beitrag zur Katastrophenforschung. V: *Historische Zeitschrift* 233, 3 (1981), 25–39; isti: *Barbaren, Ketzer und Artisten. Welten des Mittelalters*, München-Zürich 1988, 528–563; Günther Hödl: »Und die Glocken läuteten von selbst!« Das Kloster Arnoldstein und die Erdbebenkatastrophe von 1348. V: *Geschichte und ihre Quellen. Festschrift für Friedrich Hausmann zum 70. Geburtstag*, Graz 1987, 149–156.

Blač do Podkloštra v lepi, enakomerni ravnini, gradovi pa so bili na višini na sedanji skali, tako v bistriški cerkvi kakor gorjanski.«⁸ V kraju samem so prišli na dan spomini na podor leta 1348 in se bodo ponavljali, posebej se je to pokazalo ob potresu v Furlaniji 1976, ko so bile lažje in huje poškodovane stavbe tudi v Ziljski dolini. Tudi ljudje v 21. stoletju imajo pred očmi naravne katastrofe, ki jih elementarno in eksistenčno ogrožajo. Ljudje v preteklih stoletjih so bili v veliko večji meri izpostavljeni takšnim katastrofam, predvsem pa posledicam, ki jih niso mogli hitro in učinkovito premagati. Tako posamezniki kot krajevne skupnosti so stoletja lahko le nemočno opazovali divjanje naravnih sil, epidemij, vojn ali lakot in so bili odvisni predvsem le sami od sebe. Pomoči od zunaj, če odmislimo pomoč sosedov in obvezno vsakokratnih oblasti, ki so pomagali, praviloma ni bilo. Takšne katastrofe so neredko pomenile popoln gospodarski in družbeni zlom. Posledice so bile lahko le trudoma odpravljene, ko so napeli vse sile, večkrat šele čez več generacij. Ljudje so bili ne le v srednjem veku, pač pa deloma tudi v novoveški družbi pretežno navezani na kmetovanje, zato so naravne katastrofe, lakota in epidemije veljale za kazen božjo in so neredko vzbujale predstave o koncu sveta. Ob divjanjih naravnih sil, še posebej, če so jih spremljala huda neurja ali celo potres, so hitro pomislili na apokalipso, kakršno pozna Sveto pismo – kot jo najdemo, recimo, v Skrivnem razodetju apostola Janeza: »Nato je angel vzel kadilnico, jo napolnil z ognjem z oltarja ter jo vrgel na zemljo. In nastali so gromi in glasovi, bliski in potres,«⁹ in »/.../ nastali so bliski, glasovi in gromi in hkrati velik potres, kakršnega še ni bilo, odkar živi človek na zemlji, tako neznanski je bil potres /.../«¹⁰ In nastale so predstave o koncu sveta, ki bi se lahko zgodil vsak čas. Na ta način vtisnjene, prav arhaično primitivne (atavistične) predstave srečamo tudi okrog nas še vse do konca 19. stoletja, kot poroča kronika žandarmerijske postaje v Čajni (Nötsch) v Ziljski dolini ob neurju septembra 1903: »Naslednja noč je bila grozljiva. Desetminutni bliski so si neprestano sledili in treskalo je z vseh strani. Ljudje niso več zdržali v svojih stanovanjih in so pobegnili na prosto ter molili.«¹¹ Četudi sta se Spodnja Ziljska dolina in s tem področje, kjer je bil leta 1348 potres, naučila živeti z ogroženostjo deročih in hitro rastočih vodá iz gorskih potokov in s poplavami ter s tem primernimi posledicami drsenja področij,

⁸ Hochmüller - Zwitter.

⁹ Razodetje, 5, 8.

¹⁰ Razodetje, 16, 18.

¹¹ *Gendarmeriechronik Nötsch im Gailtal*. Eintragung zum Jahr 1903.

hudourniških nanosov, zapor ali uničenja polj in travnikov s prodom ali naplavljenim lesom,¹² je dogodek pred več kot šeststo leti, ki je obenem predstavljal višek naravnih sil, ostal še vedno navzoč.

PODOR IN NJEGOVE POSLEDICE

Podor ali usad se je zgodil med 13. in 15. uro 25. januarja 1348. Povzročil ga je potres, katerega center je bil po vsej verjetnosti v Furlaniji na področju Tolmezza, Humina (Gemone) in Pušje vasi (Venzona) v epicentru jakosti 9.–11. stopnje po MSK-lestvici (Medvedjev-Sponheuer-Karnikovi skali).¹³ Posledice potresa s takšno močjo segajo od zrušenja stropov in sten kot tudi zemeljskega plazu do porušenja poslopij in do nastanka razpok v zemlji (10. stopnja), do številnih razpok v zemlji ter do zemeljskih plazov v gorah (11. stopnja). Za južnokoroški prostor, zlasti področje okrog Beljaka, se domneva, da je bil potres 7.–8. stopnje po Mercalli-Siebergovi lestvici,¹⁴ kar praviloma povzroči hude poškodbe stavb. Potres naj bi trajal okrog ene minute. Podatki, ki jih lahko jemljemo kot verodostojne, pravijo, da je trajal toliko kot molitev treh očenašev ali treh zdravih marij oziroma enega miserereja.¹⁵ Navedba časa v obliki trajanja molitev je povsem ustrezala stilu srednjega veka. Druga poročila pa govorijo nasprotno, da je potres trajal pol ure, do osem, 40 ur, 80 ur ali celo več dni.¹⁶ Domišljija kronistov tu in še posebej s prostorskim in časovnim odmikom ni poznala meja. Mislimo si lahko, da so potresu sledili popotresni sunki. Glede časa potresa vlada danes v raziskavah splošno soglasje. Če se v različnih virih omenja čas večernic, to ne pomeni, da gre za večer, temveč verjetno za čas med 13. uro in 15. uro, to potrjujejo tudi viri, ki poročajo, da naj bi se potres zgodil popoldne, na vsak način pa pri dnevni svetlobi ali celo pri sončni svetlobi.¹⁷

¹² Prim. k temu predstavitev poplav in povodenj na primeru vasi Bistrica na Zilji pri Peter Wiesflecker: *Feistritz an der Gail. Ein Dorf im Schnittpunkt dreier Kultur*, Klagenfurt 2003, 336–340, kot tudi v: »*Tako smo živeli.*« Življenjepisi koroških Slovencev 1, Klagenfurt/Celovec – Wien/Dunaj – Laibach/Ljubljana 2003, 65.

¹³ Hammerl, Erdbeben, 94.

¹⁴ Hammerl, Erdbeben, 94.

¹⁵ Hammerl, Erdbeben, 71. Opozarja na številne vire, iz katerih povzema datume. Prvi pregled o več kot 80 virih o dogodkih iz leta 1348 je v delu Tilla. Prim. Till, Naturereignis, 549–572.

¹⁶ Hammerl, Erdbeben, 71.

¹⁷ Hammerl, Erdbeben, 70–71.

Potres je vsekakor povzročil podor v Ziljsko dolino na južni strani Dobrača, pri katerem se je odtrgalo kamenje in skalovje v skupni dolžini okrog enega kilometra in zgrmelo v dolino.¹⁸ To ustreza tistemu prvemu podoru iz prazgodovinskega časa, ki pa je bil neprimerno večji. Tedaj se je verjetno utrgalo okrog 900 milijonov kubičnih metrov kamenin in zasulo okrog 24 kvadratnih kilometrov površine. Del gore je bil na začetku leta 1348 v »skrajno labilnem stanju.«¹⁹ K podoru leta 1348 so morda prispevale vremenske razmere prejšnjega leta z vlažnim vremenom in zimo z obilnim snegom, zaradi česar so se zrahljale večje količine kamenin, ki jih je potem potres sprostil, to pa je povzročilo,²⁰ da je v dolino potisnilo okrog 30 milijonov kubičnih metrov drobirja in grušča. Ta množina kamenin je na dnu doline ustvarila plosko reber, dolgo okrog 2 kilometra in široko okrog 1,3 kilometra, izteki so na nekaterih mestih segali celo do nasproti ležečega vznožja gora in so tako kot prazgodovinski podor v največji meri prizadeli le neposeljena področja.²¹

Udor je povzročil zajezitev Ziljice, voda se je nakopičila in ustvarila 1–3 kilometre veliko jezero, ki je po geografskih ugotovitvah segalo okrog 3 kilometre po dolini navzgor, njegova največja globina naj bi presegala 15 metrov.²² Močan široko, ki je zapihal nekaj dni po potresu, je povzročil zgodnje taljenje snega in s tem se je še povečal pritok vode iz stranskih dolin in grap.²³ Čeprav je bil tok reke oviran le nekaj dni, je zadnji del z udorom nastalega jezera izginil šele v 18. stoletju.²⁴ Medtem ko nove raziskave ocenjujejo obseg jezera na 2–3 kvadratne kilometre, pa je bilo jezero po starejši literaturi bistveno večje. Po Paschingerju naj bi segalo skoraj do Brda pri Šmohorju (Egg bei Hermagor)²⁵ in bi pokrilo skoraj vso dolino v dolžini okrog 25 kilometrov.

Paschingerjeva ocenitev se ujema z lokalno tradicijo, ki govori o mnogo večjem jezeru in o velikih poplavih. Sprejemljivo je vendar, da je oviran tok reke povzročil poplave večjega dela njiv in travnikov v srednjem delu doline, torej na območju: Blače (Vorderberg), Smerče (Emmersdorf), Bistrica v Zilji (Feistritz), Čajna (Nötsch) in Čače (Saak). Zaradi zgodnjega

¹⁸ Neumann, *Ausdehnung*, 74–76.

¹⁹ Hammerl, *Erdbeben*, 82–83.

²⁰ Hammerl, *Erdbeben*, 82.

²¹ Hammerl, *Erdbeben*, 82; Neumann, *Ausdehnung*, 75–76; Michor, *Feistritz*, I, 7.

²² Neumann, *Ausdehnung*, 75.

²³ Michor, *Feistritz*, I, 7.

²⁴ Michor, *Feistritz*, I, 5.

²⁵ Paschinger, *Landeskunde*, 62.

topljenja snega so utegnili potoki iz bistriškega in bloškega jarka povzročiti poplave na senčni strani doline. Po svojem učinku pa te poplave zagotovo niso zaostajale za stoletnimi povodnji v letih 1769, 1882, 1903 in 2003.²⁶

Dve naselji na dnu doline, Sv. Janez v Zilji (St. Johann an der Gail), tudi sedež prafare in Mostič (Pruck) blizu Straje vasi (Hohenthurn),²⁷ sta bili kasneje opuščeni, ravno tako kot dotedanja postojanka Čaškega gradu (Leonburg).²⁸ Z gotovostjo lahko predpostavljamo, da so bile tudi na drugih poslopih tega področja poškodbe znatne. Vzrok opustitve starega Čaškega gradu je bila nedvomno škoda ob potresu, vsekakor se ni porušil ob samem podoru, ker se je ta zgodil na nenaseljenem področju bolj na vzhodu. Okoliš vzhodno od gradu je vsekakor veljal »za potencialno nevarnega,«²⁹ zato so stavbo postavili bolj proti zahodu. O škodi, ki jo je povzročil potresni sunek v bližnjem Beljaku, je v že omenjeni podrobni študiji prikazal Wilhelm Neumann.³⁰ Prišel je do sklepa, da je mesto, ne glede na poškodovane stavbe in verjetno tudi na poškodbe ljudi, tudi po 25. januarju 1348 ostalo »funkcionalna skupnost«, svoji funkciji pomembnega trgovskega ter prometnega mesta je obdržalo in ju ni zmanjšalo.³¹

Tudi za Spodnjo Ziljsko dolino je Neuman prišel do podobnega zaključka. »Strahovita naravna katastrofa je imela za naseljeno ozemlje razmeroma malenkostne in prej posredne posledice.«³² Te Neumannove analize potrjujejo tudi sočasni viri. Z vse večjo prostorsko in zlasti časovno distanco je bil podor stiliziran v dogodek o *kvazi* koncu sveta, katerega posledice so bile velike in na katerega se je v kraju še stoletja kasneje rado in obširno spominjalo.

Potres pa je na vsak način prizadel gospodarsko moč samostana Podkloster (Arnoldstein).³³ Opuščeni sta bili že omenjeni naselbini, Sv. Janez in Mostič (Pruck), vsekakor pa ne toliko krajev, kot naj bi jih bilo po kasnejših poročilih. Samostan je bil ob dohodke – vsaj v prvem času tudi zaradi

²⁶ O poplavah: Wiesflecker, Feistritz, 337–339.

²⁷ Neumann, Dobratschabsturz, II, 44–53.

²⁸ O zgodovini gradu Wasserleonburg (Čaški grad) Wilhelm Deuer: Schloss Wasserleonburg und seine Geschichte, Klagenfurt 1999, tu 18.

²⁹ Hammerl, Erdbeben, 83.

³⁰ Wilhelm, Neumann: Zu den Folgen der Erdbebens von 1348, 1. del.: Villach. V: *Neues aus Alt-Villach* 24 (1987), 25–39 (odslej Neumann, Dobratschabsturz, I.)

³¹ Neumann, Dobratschabsturz, II, 39.

³² Neumann, Ausdehnung, 76.

³³ Temeljit pregled zgodovine benediktinskega samostana Podkloster (Arnoldstein) z bogato literaturo podaja Johann Grabmayer: Arnoldstein. V: *Germania Benedictina III/1. Die Benediktinischen Mönchs- und Nonnenklöster in Österreich und Südtirol*, bearbeitet von Ulrich Faust OSB und Waltraud Krassnig, St. Ottilien 2000, 291, 336.

opustošenih kmetijskih površin zaradi poplave v srednjem delu doline. Podor je prizadel le tisti del Ziljske doline, ki je bil že od predzgodovinskega podora skorajda neproduktiven; v najboljšem primeru uporaben le kot ekstenziven pašnik, skoraj v celoti gre za nenaseljeno površino in je do danes primerna za grušč. Od 15. stoletja naj bi izgube površine, ki jih je samostanu Podkloštru prizadejal potres in so prizadele podložnike, vendarle spet kultivirali in obdelovali.

Nasprotno pa viri, ki so blizu dogodku, poročajo ne le o izgubi dohodka zaradi omejene možnosti izrabe tal, pač pa predvsem o škodi na stavbah.³⁴ Prvo tovrstno poročilo je listina iz Podkloštra 25. maja 1348, ki, glede samostana, govori o 80-dnevnem odpustku za vsakogar, po katerem se ni bilo treba udeležiti maše na določene praznike in pri tem nameniti cerkvi denarnih dajatev ali dajatev v naturalijah.³⁵ Neumann to listino interpretira »ad fabrica monasterii«, pomenila naj bi prispevek cerkvenemu premoženju in sodelovanje pri gradbenih delih.³⁶ Sam potres pa ni izrecno omenjen. Pač pa se nanj nanaša listina, datirana 23. avgusta 1364, s katero je oglejski patriarh na prošnjo podkloštrskega opata prenesel pravice samostana leta 1254 pridružene prafare Sv. Janeza na Zilji³⁷ na njeno podružnično cerkev Št. Jurija na Zilji.³⁸ Sklicujoč se na prosilca, govori patriarh o tem, da so bile ob potresu porušene cerkve Sv. Janeza, Čaški grad in druge, tudi več vasi, zato je bivanje tam postalo nemogoče. Poročilo o porušenih cerkvah in o Čaškem gradu kot posledicah potresa ima Neumann predvsem kot pripovedno osnovo, s katero naj bi se podkrepila potreba po novi cerkveni ureditvi tega dela doline.³⁹

Tudi dve listini bamberskega izvora se bolj ali manj eksplicitno nanašata na potres. S soglasjem papeža je bila leta 1340 priključena neka frankovska fara bamberski škofijski mizi. Pri tem je bilo izrecno opozorjeno na škodo, ki jo je bamberska škofija utrpela ob potresu na Koroškem.⁴⁰ Bamberski

³⁴ Grabmayer, Arnoldstein, 295.

³⁵ Listino, katere original je v koroškem deželnem arhivu, je izdal Neumann, *Dobratschabsturz*, II, 64.

³⁶ Neumann, *Dobratschabsturz*, II, 17.

³⁷ O vključitvi prim. *Monumenta Historica Ducatus Carinthiae*, zv. 4/1, št. 2059, (odslej MC). Za prafaro St. Johann an der Gail (Sv. Janez na Zilji) prim. Walter Fresacher: *Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer*. II. Abteilung. Die Kirschen- und Grafschaftskarte. 8. Teil: Kärnten. I. Kärnten südlich der Drau, Klagenfurt 1966, 109–110, (odslej Fresacher, *Erläuterungen*).

³⁸ Neumann, *Dobratschabsturz*, II, 18–19.

³⁹ Regest v MC X, št. 640. Ediran pri Neumann, *Dobratschabsturz*, II, 65; Fresacher, *Erläuterungen*, 105–106; Grabmayer, Arnoldstein, 296.

⁴⁰ Neumann, *Dobratschabsturz*, II, 18, zlasti tudi op. 28.

škof Lamprecht je 14. maja 1376 priključil farno cerkev Kokovo (Goggau – Cocau) v Kanalski dolini samostanu Podklošter in dovolil, da se višek dohodka sme uporabiti »ad structuram seu reformationam ... monasterii,«⁴¹ čeprav eksplicitni namig, da naj bi bil slab gospodarski položaj podkloštrskega samostana posledica potresa pred tremi desetletji, manjka.

Rezultat raziskave je, da sta potres in podor sicer prizadela, sprva morada celo bistveno, gospodarski položaj samostana, čeprav dolgoročno nista ovirala razvoja samostana in okolice. V prvih letih po letu 1348 se zdi opozorilo na naravno katastrofo in njene posledice pravilno in – recimo – skladno pri odvezi podkloštrskega konventa od njegovih dušnopastirskih in siceršnjih obvez zunaj samostana v začetku petdesetih let 14. stoletja: »von des schadens wegen, den der apt von goczgewalt in dem erpidem hat genomen«,⁴² pa se čez nekaj desetletij zdi ta argumentacija Podkloštra vendarle že manj prepričljiva. Pri tem je bilo tako rekoč nujno, da se je dogodek leta 1348 (posebej še iz njega izvirajoče posledice) na nek način dimenzioniral in jih odvrnil od dejanskih namer lokalnih političnih in cerkvenih strategij.

Poseben primer o tem je listina, ki jo je oglejski patriarh Johannes⁴³ izstavil v Čedadu 19. novembra 1391 v korist podkloštrskega samostana in s katero je samostanu pridružil faro Šmohor ter s tem še eno prafaro v Ziljski dolini. Kot utemeljitev je patriarh navedel, da želi s tem okrepiti samostan (in augmentum divini cultus ac dicti monasterii reparacionem), ko naj bi bilo ob potresu leta 1348 porušenih 17 vasi in 9 cerkva (casu inopinato divina permissione occurrente decem et septem numero ville et novem parriochiales ecclesie terremotu corruerunt). Isto je storil tudi oglejski kapitelj, ki je nekaj dni po patriarhu potrdil njegovo odločitev in je od tega pričakoval trajno saniranje »... monasterii ... depauperati et distructi ac desolati.«⁴⁴

Prenos obsežne šmohorske fare k podkloštrskemu samostanu, ki je s tem lahko občutno okrepil položaj med Šmohorjem in Podkloštrom, s tem tudi celotne srednje Ziljske doline, seveda ni bil utemeljen samo in sploh

⁴¹ Regest v MC X, št. 809 a. Edirano pri Neumann, Dobratschabsturz, II, 65–66. Prim. k temu tudi Neumann, Dobratschabsturz, II, 17; Grabmayer, Arnoldstein, 295–296. O cerkvenopravni in zgodovinski umestitvi far prim. zlasti tudi Neumann, Dobratschabsturz, II, 17, op, 27.

⁴² Cit. po Neumann, Dobratschabsturz, II, 18.

⁴³ Regest v MC X, št. 978. Ediral pri Neumann, Dobratschabsturz, II, 66–67. Nadalje prim. Neumann, Dobratschabsturz, I, 19–20; Fresacher, Erläuterungen, 92–94; Grabmayer, Arnoldstein, 293, 296–297.

⁴⁴ Edirano pri Neumann, Dobratschabsturz, II, 67–68.

ne edino kot pomoč za gospodarsko in osebno prizadeti konvent, pač pa je imel otipljive razloge. Kajti po šmohorski fari so posegali tudi ortenburški gospodje in njihovi dedni potomci – goriški grofje. Temu se podkloštrski samostan na dolgi rok ne bi mogel upirati.⁴⁵

Listina je pomembna zato, ker je podkloštrski samostan, sledeč negovanemu mitu, prvič predstavil izredno veliko škodo, ki jo je njemu in tudi njegovim okolici povzročil potres. V tej listini navedeni obseg potresa je postal stereotip za naslednja stoletja. Zakoreninil pa se ni le v tradiciji samostana Podklošter, pač pa vse do danes tudi v kolektivnem spominu doline.

Tej recepciji in vse bolj obsežni potrditvi v samostanski hišni tradiciji sledimo lahko že od druge polovice 15. stoletja. Izhajajoč iz spora o pravicah šmohorske fare, je podkloštrski opat Thomas Steyerberger leta 1460 predložil zbirko dokumentov, ki vsebujejo listine, te pa se sklicujejo na inkorporiranje Šmohorja in so bile v ta namen tudi prevedene.⁴⁶ Že tako je jasno, da je bil namen te zbirke drugačen, kot ga vsebuje interna domača dokumentacija tega pravnega spora, saj je pisar navedel, da je opat »litteras ipsas in maternam alamanicam ... transferri,« ker sicer laiki listin ne bi mogli razumeti. Prevod tudi ni povsem točen, pač pa narejen z jasnim namenom. V listini iz leta 1391 navedena fraza o v potresu porušeni 9 cerkvah in 17 vaseh, je bila v prevodu iz leta 1460 navedena kot »dy des vorgenannt ewers gotsgaws gebesen sind,«⁴⁷ o čemer leta 1391 tako eksplisitno še ni bilo govora.

Ko je tri desetletja kasneje Paolo Santonino kot tajnik in spremljevalec spremljal škofa iz Caorla na njegovi poti po Ziljski dolini, se je mit o velikem potresu iz leta 1348 še okrepil. Zainteresiranemu Santoninu ob njegovem bivanju v Podkloštru niso poročali le o podoru, pač pa so mu pokazali, kot sam pravi, ustrezno listino iz samostanskega arhiva⁴⁸ in mu dogodek predočili tako, da so ga vodili mimo vsakega samostanskega okna, od koder je opat Florimund opazoval potres in podor.⁴⁹ Kdor je kdaj stal na ruševinah podkloštrskega samostana in videl orjaški masiv nasproti ležečega Dobrača, si lahko predstavlja, da je južnjak Santonino – če

⁴⁵ Grabmayer, Arnoldstein, 296–297; Fresacher, Erläuterungen, 93–94.

⁴⁶ Neumann, Dobratschabsturz, II, 23.

⁴⁷ Cit. po Neumann, Dobratschabsturz, II, 23. Prim. tudi MC X, št. 981 in prevod listine datirane Cividale (Čedad), 29. novembra 1391, ki je po prepisu v Koroškem deželnem arhivu objavljena v MC.

⁴⁸ Rudolf Egger: *Santonino in Kärnten. Aus seinen Reisetagebüchern 1485–1486*, Klagenfurt, 1978, 89, (odslej Egger, Santonino).

⁴⁹ Egger, Santonino, 89–90.

povzamemo besede Wilhelma Neumanna, rad sprejel »posebno drastične ustne obrazložitve« in jim morda celo verjel. Seveda je tudi samostanu bilo do tega, da so lahko pripovedovali zgodbe opata, ki naj bi imel pred očmi konec sveta ali vsaj tisto, kar je po tedanjem mnenju spadalo k sestavnemu delu konca sveta.

Ti, vse do 19. stoletja posredovani opisi, pa ne ustrezajo dejanskemu stanju leta 1348. V nadaljevanju bomo osvetlili, kako so sodobniki sprejemali ta dogodek ali se nanj odzivali.

Poročila o potresu so bila tudi v srednjem veku vesti prvega ranga. Z njimi se niso povezovale predvsem predstave o elementarnem naravnem dogodku, pač pa tudi, kot da gre za znanilca poslednje sodbe, za apokalipso. Srednjeveški teksti na splošno, kot za ta žanr še posebej, predstavljajo diferencirano sestavo in so zato polni simbolike. Celokronik in analovni razumeti dobesedno ali pa ne samo, pač pa kot pripoved, ki naj bi pri sprejemnikih vzbudila določene podobe in asociacije – in to so tudi storile.

Podor se je zgodil na področju, ki so ga prepletale stare in pomembne prometne in trgovske poti. Najpomembnejša je bila tako imenovana Schräger Durchgang. Le nekaj kilometrov oddaljene Megvarje so bile že v rimskem obdobju prva postaja nekdanje noriške glavne ceste na današnjem koroškem ozemlju.⁵⁰ Druga povezava, ki se je tudi začela pri Megvarjih tudi že v rimskem času, je potekala skozi Ziljsko dolino. Ta pot je na eni strani vodila čez Mauthen, antični Loncium, in čez Plöcken v Furlanijo. Druga čez Gailberg in se je nato priključila stari prometni poti čez Katschberg in čez Radstädtske Ture.⁵¹

⁵⁰ Pri Thörl-Maglern (Vrata – Megvarje) se je v rimskem času vstopilo na področje notranjega Norika, kar se vidi tudi v Tabuli Peutingeriani, srednjeveški kopiji poznoantičnega zemljevida cest iz zgodnjega tretjega stoletja in z dodatki iz 4. in 5. stoletja. Od tod je tedaj vodila noriška glavna cesta, ki je šla preko Beljaka (Santicum), Krive vrbe (Saloca), Virunuma in Candaliaeje (severno od Friesacha – Brež) in prečkala našo deželo kot t. i. Poševni prehod (Schräger Durchgang), sedlo Neumarkt, Rottenmannske Ture in Phyrn Ovilavo ter dosegla današnji Wels.

O poselitveni zgodovini tega področja tudi: *Archäologischer Atlas von Kärnten*. Hrsg. von Gernot Piccotini unter Mitarbeit von Erich Wappis, Klagenfurt 1989; Hermann Müller-Karpe: Zur Urgeschichte des Gailtales. V: *Carinthia* I, 140 (1950), 125–130; Peter Jablonka: Die prähistorische und römerzeitliche Siedlung auf der Dert bei Dreulach im Gailtal (Drevlje). V: *Carinthia* I, 177 (1987), 7, 32; Ingrid Jarnig-Tschinderle: *Das Gailtal in der Antike. Siedlungsgeschichtliche Aspekte*. Dipl. A. Klagenfurt 1991; Erwin Wilthum: Siedlungslandschaft im südwestlichen Kärnten. V: *Carinthia* I, 140 (1950), 941–1015; Peter Wiesflecker: Siedlungsentwicklung im Gailtal – eine Skizze. V: *125 Jahre Gailregulierung. Wasserwirtschaft im Wandel der Zeit, Hermagor* 2001, 21–27.

⁵¹ Wiesflecker, Feistritz, 15. Isti, Hohenthurn, 20.

To in pa bližina mesta Beljaka, ki ga je potres prav tako prizadel, je nedvomno pospešilo širjenje poročil o dogodku. Beljak in samostan Podklošter sta bila južni in najpomembnejši zunanji postojanki bamberske škofije, ki je imela do leta 1759 obširne posesti na Koroškem. Tako so prva poročila hitro prišla v južnonemški prostor. Poleg ne docela uradnih poročil bamberskemu škofu, beljaškemu mestnemu gospodu, so predvsem obsežne trgovske povezave z Beljakom, ki so segale od zgornje Italije pa vse do južne Nemčije, prispevale k hitrim vestem o podoru.

Drugi vir so predstavljale redovne skupnosti v deželi. Med njimi in drugimi podružnicami redov so bile povezave tesne. Poročila o dogajanjih v konventu, toda tudi o dogajanju v kraju, so posredovali in jih izmenjevali ter so na tak način prišla v pričevanja duhovnih skupnosti, ki so ležale daleč stran od kraja, kjer so se dogodki dejansko zgodili.⁵² Iz samostana v Podkloštru so poročila o dogodku na dan sv. Pavla leta 1348 prišla do benediktinske skupnosti, ki je bila povezana s konventom. Preko vetrinjskega cistercijanskega samostana je vest o potresu in podoru prišla v druge cistercijanske samostane. Tako je poročilo o potresu npr. v analih cistercijanskega samostana v Zwettlu,⁵³ prav tako tudi v kroniki cistercijanske skupnosti Oliva pri Gdanku.⁵⁴ Vsakoletni sestanek generalnega kapitlja tega reda je pospešil razširjanje novic. Poleg benediktincev in cistercijanov so bile na Koroškem tudi druge redovne skupnosti, ki so skrbele za širitev novice v notranjeavstrijskem prostoru. Tako so bili naslovniki iz Koroške izhajajočega poročila multiplikatorji dogodka. Najsevernejša točka, kot jo pozna današnje stanje raziskav, ki je dobila vest o potresu, je cistercijanski samostan v Olivi pri Gdanku, najjužnejša so Firenze, najvzhodnejša izvira iz Miechowa, severno od Krakova, najzahodnejšo pa predstavlja cistercijanski samostan Pairis v Alzaciji.⁵⁵ Resničnost poročil se je s prostorsko in časovno distanco vse bolj izgubljala, neredko so se zlila s poročili o drugih potresih, kot je pokazala Hammerlova.⁵⁶ Podor 24. januarja 1348 je bil »ležerno rečeno« »dobra zgodba«, ki je bila lahko vsebinsko in na-

⁵² O sobratstvu Podkloštra Grabmayer, Arnoldstein, 293–294.

⁵³ *Annales Zwetlenses*. V: *MGH, Scriptores*, zv. IX, ed. von Wilhelm Wattenbach, Hannover 1851, 684.

⁵⁴ Hammerl, Erdbeben 65, 80. Izvleček iz vira pri Neumann, Dobratschabsturz, II, 63, št. 10.

⁵⁵ Hammerl, Erdbeben, 65. O viru iz cistercijanskega samostana Pairis prim. Hammerl, Erdbeben, 76, op. 52 in 80, op. 77.

⁵⁶ Hammerl, Erdbeben, 67.

merno različno prikazana.⁵⁷ Že sam obseg katastrofe nudi predstavljanju širok prostor. Sedem vasi, ki naj bi jih potres in voda uničila, o katerih govori tako imenovana *Kleine Klosterneuburger Chronik*,⁵⁸ je v *Anonymus Leobensis*⁵⁹ naraslo že na 10, v samostanski kroniki *Oliva* pa celo na 32.⁶⁰ Tudi trajanje potresa je naraščalo od okrog ene minute na vse do več dni ali celo več tednov.⁶¹ Še večjo dramatičnost in še večji obseg razdejanja ponujajo poročila o poplavah. Dve milji ozemlja naj bi bilo zajezenega, poročajo *Gesta Bertholdi*,⁶² deset navaja Andreas von Regensburg.⁶³ O prav apokaliptičnih razmerah povodnji govorijo vesti o smrtnih žrtvah. Če piše sodobna *Gesta Bertholdi* o 12 mrtvih v Beljaku,⁶⁴ govori poročilo strassburškega stolnega kanonika o 100 mrtvih, anali cistercijanskega samostana v Pairisu pa o 500 mrtvih.⁶⁵ Toda tudi prostorska bližina kraja ni zmanjševala dramatičnosti dogodka. Anali dominikanskega samostana v Brežah poročajo, da je nesrečo preživela le desetina prebivalstva.⁶⁶

Potres leta 1348 je bil tudi snov, ki se je dala čudovito vgraditi v kronike še zaradi drugega razloga. Konec 15. stoletja je kanonik pri Gospe Sveti Jakob Unrest v svoji *Koroški kroniki*,⁶⁷ ki navaja tudi seznam plemstva, to je mišljeno kot hommage plemstvu dežele, naštel 134 plemiških družin, ki

⁵⁷ Majhen izbor virov je najti pri Neumann, *Dobratschabsturz*, II, 61–63. Seznam več kot 80 omemb pri Till, *Naturereignis*, 549–572.

⁵⁸ *Die Kleine Klosterneuburger Chronik*. V: *Deutsche Chroniken*, Leipzig 1936, 289. Prim. tudi Hammerl, *Erdbeben*, 83.

⁵⁹ *Deutsche Fortsetzung des Anonymus Leobensis*. Hrsg. von Hieronymus Pez. V: *Scriptores rerum Austriacarum*, zv. 1, Leipzig 1721, 968. Izvleček pri Neumann, *Dobratschabsturz*, II, 62, št. 2. Prim. tudi Hammerl, *Erdbeben*, 83.

⁶⁰ Cit. po Hammerl, *Erdbeben*, 83, kot tudi op. 102.

⁶¹ Hammerl, *Erdbeben*, 71.

⁶² Mathias von Nuwenburg: *Gesta Bertholdi Episcopi Argentinensis*. V: *MGH, SRG*, hrsg. von Adolf Hofmeister, *Nova series*, zv. 4, Berlin 1924–1940, 532–534. Prim. Hammerl, *Erdbeben*, 83.

⁶³ Andreas von Regensburg: *Chronica pontificum et imperatorum Romanorum*, hrsg. von Georg Leidinger. V: *Andreas von Regensburg, Sämtliche Werke*, Aalen 1969, 96–97. Izvleček pri Neumann, *Dobratschabsturz*, II, 62–63, št. 6. Prim. Hammerl, *Erdbeben*, 83.

⁶⁴ *Gesta Bertholdi*, 532–534. Prim. Hammerl, *Erdbeben*, 75.

⁶⁵ Prim. Hammerl, *Erdbeben*, 76, in op. 48 in 52.

⁶⁶ *Annales Frisacenses Continuatio*, hrsg. von Ludwig Weiland. V: *MGH, Scriptores* 24, Hannover 1879, 67. Izvleček pri Neumann, *Dobratschabsturz*, II, 61–62., št., 1. Prim. Hammerl, *Erdbeben* 76, op. 53.

⁶⁷ Jakob Unrest: *Chronik Carinthiacum*. V: *Simon Friedrich Hahn: Collectio monumentorum veterum et recentium ineditorum* I, Braunschweig 1724, 479–536 (odslej Hahn, Unrest).

so izumrle med letoma 1259 in 1490.⁶⁸ Viri, ki jih je uporabil kronist, so bili zelo različne kakovosti. Nekatere od teh družin so vključene le zato, ker se je Unrest oprl tudi na gradove na Koroškem. Za nekatere družine ni imel vedno prav dosti poročati, zato je bil glede njihovega konca povsem odvisen od svoje domišljije. Ker so bila poročila kot »Name und Stam vergangen,⁶⁹ ganz vergangen⁷⁰ ali altes Geschlecht«⁷¹ uporabna samo pogojno, je na zgodovinski oder sem in tja postavil tirolsko deželno vojvodinjo Margaretho Maultasch, dedinjo vojvode Henrika Koroškega, in ji je pripisal uničenje tega ali onega gradu, ki ga je »zerbrochenn ali zubrochn« in s tem pospešila konec kakšne družine.⁷² V primeru podjunskih Wildensteinerjev je Unrest vendarle ponudil drugačno razlago. Njihov sedež, pravi kronist, naj bi porušil »Erdepiben, der gewesen ist nach Christi Gepurdt tausend drew hundert und acht vurtzig Jar an Sand Pauls Bekerung.« O samem potresu je poročal: »Derselb Erpiden hat die Stat zu Vlach zurutt und verschutt, das nur zwo Kappeln sind ganz belibn und bestanndn, uns auch an der Geill vie Geschlos, turen, Kirchn und Dorffer mit Lewt und Guet verschuett, dy man nynnndert merr gesehn hat.«⁷³

Unrestova *Chronicon Carinthiacon* je bila široko sprejeta⁷⁴ in je prišla v koroško historiografijo 16. in 17. stoletja.⁷⁵ Obenem je tako kot poročilo Paola Santonina ključna – če tako želimo – za časovno najbližji sprejem dogodka. Niti Unrest niti njegov sodobnik o dogodku nista posebno

⁶⁸ Peter Wiesflecher: »Hie ist verschriben der Adl in Karnndtn ...« Studien zur Adelsliste in Jakob Unrests Kärntner Chronik mit einem besitz- und familiengeschichtlichen Kommentar zu den Familie des niederen Adels, Staatsprüfungsarbeit IOG Wien 1998. Isti: Zur Adelsliste in Jakob Unrests Kärntner Chronik. Handschriften, Historiographie und Recht. V: Gustav Pfeifer (Hrsg.), *Handschriften, Historiographie und Recht. Winfried Stelzer zum 60. Geburtstag* (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 42, Wien – München 2002), 167–189.

⁶⁹ Hahn, Unrest, 530, 4–6.

⁷⁰ Hahn, Unrest, 532, 9–10.

⁷¹ Hahn, Unrest, 533, 18–19.

⁷² Prim. Hahn, Unrest, 529, 32; 530, 3; 530, 19–21; 530, 22–23; 531, 1–3.

⁷³ Hahn, Unrest, 530, 28–36.

⁷⁴ Christian Kögl: *Text und Überlieferung der Kärntner Chronik des Jakob Unrest nach Wiener Handschriften mit Wiedergabe des Textes und der Varianten*, Geisteswissen. Dipl. Arbeit Wien 1994; Jean-Marie Moeglin: Jakob Unrests Kärntner Chronik als Ausdruck regionaler Identität in Kärnten am Ausgang des 15. Jahrhunderts. V: *Regional Identität und soziale Gruppen im deutschen Mittelalter*. Hrsg. von Peter Moraw, Berlin 1992, 165–191. (Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft 14).

⁷⁵ Hieronymus Megiser: *Annales Carinthiae*, Leipzig 1612, zv. 1, 978 in zv. 2, 1730 Prim. Wilhelm Neumann, Michael Gothard Christalnick: *Kärntens Beitrag zur Geschichtschreibung des Humanismus*, Klagenfurt 1955. (Kärntner Museumsschriften 13.)

izčrpno poročala, bolj o njegovih posledicah. Že konec 15. stoletja so bile o dogodku iz leta 1348 v poročilih glavne značilnosti: razrušene, poplavljene in zasute vasi, cerkve in gradovi. V glavnem pa je izostalo posredovanje apokaliptičnih podob, kar je bilo za konec sveta sicer pričakovati, da bi s tem zbujali slabe slutnje. Z namigom na konec sveta, kolikor mogoče draistično opisovanje dogodka na dan sv. Pavla leta 1348 in še posebno posledic ob tem dogodku, naj bi naredili vtis na goste, kot vemo iz Santoninovega opisa. Predvsem pa je bil 25. januar 1348 primeren, da bi razbremenili samostan, ki je bil vse do razpusta leta 1784 v težkih razmerah, v nekaterih desetletjih v uničujočem personalnem, duhovnem in gospodarskem stanju,⁷⁶ lastne odgovornosti.⁷⁷ To so v samostanu radi in obilno počeli. Tudi samostanski tlačani so bili v tem dobro učljivi šolarji, kadar je bilo treba ta mit nadaljevati in kultivirati.

ADAPTACIJA ALI KORISTNO NADALJNJE OPISOVANJE »APOKALIPSE«

Lep primer mita, ki je nastal o tem kraju, je samostanska kronika, ki jo je 1707 napisal podkloštrski sodnik Johann Heinrich Ainether.⁷⁸ O dogodkih regentstva desetega podkloštrskega opata Floriamundusa je Ainether poročal, da naj bi »na praznik spreobrnjenja sv. Pavla leta 1359 (!) – napačna letnica je bržkone prevzeta iz Megiserjevih *Annales Carinthiae* – Berg vor dem Gesicht gegen Mitternacht durch Ein Erdtbeden zerspaltet herunter gefallen, 17 dorffer, 3 schlösser vndt 9 gottshäuser völlig verschütt.«⁷⁹ Seveda je Ainether to predstavo črpal predvsem iz samostanskega arhiva in pretežno iz hišne tradicije. Videti je, da je bila predvsem slednja tudi tisti vir, ki ga je uporabil opat benediktinskega samostana v Št. Pavlu Albert Reichard tri desetletja pred tem v svojem *Breviarium Historiae Carinthiacae*, v katerem je o dogodku iz leta 1348 (datum v nasprotju z Ainetherjem pravilen) poročal o številu porušenih vasi, gradov in cerkva.⁸⁰ Kar pa Ainetherjevo poročilo vendar loči od vseh drugih, je njegov poskus porušene

⁷⁶ Grabmayer, Arnoldstein, 302–301, 305–315, 322.

⁷⁷ Grabmayer, Arnoldstein, 295–296.

⁷⁸ Za pričujočo razpravo sem uporabil rokopis iz Štajerskega deželnega arhiva s signaturo Sig. StLA, Hs 492. Za življenjepis Ainetherja prim. Neumann, Dobratschabsturz, II, 26 sl., citira Jandl, etc.

⁷⁹ StLA, Hs. 492, 9v.

⁸⁰ Albert Reinhard: *Breviarium Historiae Carinthiacae*, Klagenfurt 1675, 238. Prim. Neumann, Dobratschabsturz, II, 21.

kraje tudi imenovati. Kje so točno ležali posamezni kraji, pa tudi on ni mogel navesti, prav tako ne imen razrušenih gradov in cerkva, z izjemo zgodovinsko dokazanega Čaškega gradu, »gtschloss« v Podgorju, cerkve Sv. Janeza in še dveh božjih hiš.⁸¹

Wilhelm Neumann je Ainetherjeve podatke natančno preveril in ugotovil, da je podkloštrski grajski sodnik iz časa baroka pravilno identificiral in lokaliziral Mostič (Pruck) in Sv. Janeza,⁸² vsi drugi kraji pa niso prestali zgodovinske presoje in so bili deloma samovoljni pripisi. Ainether je izhajal iz domače podkloštrske tradicije, zanjo je bilo še posebej pomembno, da je dala imena 17 izgubljenim vasem. Poimenovati 17 zasutih krajev je neprimerno bolj učinkovito, kot le navesti samó število. Zahvaljujoč Ainetherju se je mit še naprej gojil in v naslednjih desetletjih so to izkoriščali predvsem za znižanje davka in očuvanje premoženja, kot je dokazal Neumann.

Štiristo let po dogodku, leta 1749, je bil Ainetherjev seznam v okviru davčnih pogajanj sprejet kot *kvazi* veljaven celo s strani države.⁸³ Dogodek o koncu sveta je bil tako vknjižen v dobroimetje samostana.

Naravnost donosno, če že ne veličastno, se je s tem apokaliptičnim dogodkom dalo argumentirati. Opat Benedikt Knieberger je leta 1737 opozoril komisijo za davek na premoženje deželnih stanov, da »weith aussgebraithe gäntzliche Foundation unter dem berg leyder verschüttet worden,« torej ne morejo uživati »eintziges beneficium foundationis.«⁸⁴ Na zahtevani prispevek cesarski vojni blagajni so leta 1744 odgovorili s pripombo, da je bilo »sieben gotteshaysern und dreyer schlössern ganzliches eingeerdet, vergraben und verschüttet worden.«⁸⁵ »Depolarble Armutsstand«, ki ga je leta 1749 dunajskemu dvoru navedel opat Roman Seepacher naj bi se dal podkrepiti z ogledom mesta podora. Cesarskim uradnikom je bilo »vorgebracht und bejammert, wie dass die sehr gross und weith an dem Geilthal hinauf sich unglückliches Erdböben zerspalten und die ganze Gegend deren Feldern überschüttet, dass seihero alle ihre Grundstücke wegen unfruchtbaren Steinhauften und lauter Versandung nicher recht fruchtbar mehr gemacht werden können.«⁸⁶

⁸¹ StLA, Hs 492, 9v–10r.

⁸² Izčrpno pri Neumann, *Dobratschabsturz*, II, 57, kot tudi op. 141.

⁸³ Cit. Po Neumann, *Dobratschabsturz*, II, 58, prim. tudi op. 143.

⁸⁴ Cit. Po Neumann, *Dobratschabsturz*, II, 58, prim. tudi op. 144.

⁸⁵ Cit. Po Neumann, *Dobratschabsturz*, II, 58, prim. tudi op. 142.

⁸⁶ Kärntner Landesarchiv (odslej KLA), Franziszeischer Kataster, Katastral-Schätzungselaborat der Steuergemeinde Arnoldstein. Prim. tudi Neumann, *Dobratschabsturz*, II, 59.

Tudi kasneje, ko je bil samostan razpuščen, se je tam nastali mit nadaljeval in kultiviral, predvsem takrat, kadar so se zavzeli za varčevanje pri davkih nekdanjih samostanskih tlačanov. Pred komisijo, ki je leta 1831 prišla na to področje, da bi uvedla kataster in odmerila davke, so podkloštrski kmetje rekli, da je večji del njihovih površin »am rechten Ufer des Gailflusse bey der im Jahre 1359 (!) erfolgten vulkanischen Explosion des nördlich stehenden Hochgebirges Dobratsch mit Steinmassen überdeckt worden, die gegenwärtig ein niedriges Hügelwer darstellen.«⁸⁷

MIT ALI NOVA UTEMELJITEV IDILE PO »APOKALIPSI«

Poleg pisnih pričevanj, predvsem kronik in analov, poznamo tudi drugo vrsto pričevanj, ki je zakoreninjena v pripovedni tradiciji lokalnega prebivalstva, pri čemer je kontekstualizacija dogodka iz leta 1348 daleč v 20. stoletje izpričana skoraj izključno v ustni obliki. Ta poročila so dveh ravni: prva se omejujejo največ na sporočanje o podoru in na njegove posledice, ki so bile od 15. stoletja posredovane s samostansko tradicijo iz Podkloštra, ta je bila tako rekoč kanonizirana, še posebej poročilo o zasutih vaseh, cerkvah in gradovih. V ustni tradiciji so ta izvajanja praviloma kratka, poleg tega tudi brez navedbe, kje so ti kraji dejansko ali bi lahko obstajali; tesno so se naslanjali na pričevanja podkloštrskih benediktincev. Marsikaj je v ljudska pričevanja o samostanu prišlo kasneje, tako so bile nekatere fare vključene v samostan in s tem je bilo omogočeno menihom dušnopastirsko delovanje.⁸⁸

⁸⁷ Poročila o podoru Dobrača se nahajajo tudi v farni kroniki Gorij na Zilji (Göriach) in Bistrici na Zilji (Feistritz an der Gail). Pisarjem posameznih kronik je bilo tudi naročeno, da so poročali o zgodovinskih dogodkih, ki so se ohranili v ustni tradiciji fare. Podor Dobrača je bil omembe in opisa vreden tudi pri duhovnikih drugih far.

⁸⁸ O tem piše farna kronika Bistrice na Zilji (Liber memorabilium I) »... Ker po podoru Ziljica ni bliskovito narasla in se umaknila, ampak je voda postopoma naraščala, so se prebivalci doline lahko umaknili in nekateri tudi rešili svoje premoženje. Zato je verjetno, da so se tisti prebivalci doline, ki jih je naraščajoča poplava odplavila, naselili blizu goram v dolini in na ta način so mogoče nastale vasi.« Arhiv fare Bistrica na Zilji, Liber memorabilium, I, 28. Bolj apokaliptično se bere opis Mariana, ki je svoje vesti dobil v samostanu Podklošter: »Kar pa je nesrečo naredilo za najbolj dovzetno in čisto nepozabno, je bilo to, da je podor gore zavrl tudi tok Ziljice, silovit izliv tako zadrževane nakopičene vode pa je preplaval vse žive, ki so utonili. Ob tem je izbruhnil še ogenj, pri takšnih tresenjih običajen, ki je še vse preostalo spremenil v pepel ...« Marian, Austria Sacra, cit. po Chronik von Arnoldstein, 22.

Na drugi ravni so poročila bolj konkretna. Tu ni v središču dogodek kot tak, pač pa njegove posledice na konkretni položaj v življenju tamkajšnjega prebivalstva Spodnje Ziljske doline. Stalnica teh pričevanj je velika poplava, poleg tega pa njene posledice, uničenje in zmanjšanje njivskih in travniških površin oziroma temeljita sprememba izrabe tal. Temu se pridružuje beg prebivalstva na planine, nova poselitev in organizacija vsakodnevnega življenja v teh zaostalih področjih.⁸⁹ Zapustitev kmetij je bila posebej tematizirana kot posledica elementarnega podora, ki je bil okrašen tudi z elementi konca sveta. Taka so poročila o poplavi, ki je grozila poplaviti *vse živo*, tako da se je bilo moč temu izogniti le z begom. Motiv bega v višje predele najdemo izrecno v poročilu tako imenovane bolzanske kronike iz 16. stoletja, ki o posledicah podora Dobrača med drugim poroča: »derselb erdpidm schut bey Villach ainen perg nider der viel in ain wasser das haist die Geill und verswellet das es hinder sich ausgie und ertranckte dorffer heuser let und guetter wan das volckh floch aus mit leib und gut an das gepurg.«⁹⁰ Kako močan vtis je naredil dogodek, je mogoče razbrati, ker je do danes v avtobiografskih sporočilih, ki izhajajo iz te vse do pred nekaj desetletij večinoma kmečke družbe, še po več kot pol tisočletju tematiziran dogodek o podoru Dobrača. Tak primer smo omenili že na začetku.

⁸⁹ Cit. po Neumann, Dobratschabsturz, II, 62, št. 4, izvleček po originalu, ki je v Univerzitetni knjižnici Innsbruck.

⁹⁰ Pri štehvanju jezdijo mladi, neporočeni fantje na neosedlanih, v teh krajih vzgojenih noriških konjih, v diru mimo lesenega droga, na katerem je lesen škaf in ga skušajo razbiti z železno palico. Izvor tega običaja ni jasen. Po lokalni legendi naj bi spominjal na zmagovito obrambo pred turškimi konjeniki, pri katerih je bila po eni verziji turškemu poveljniku odsekana glava, po drugi pa naj bi bil ujet. Po prvi varianti je bila njegova glava nataknjena na kol, ob pojezdu naj bi se z udarci po njej še enkrat maščevali oz. maščevanje demonstrirali, kako naj bi bil ubit; po drugi varianti pa naj bi bil ujetnik privezan na kol in v pojezdu ubit z udarci. Štehvanje je morda bolj kopija viteških turnirjev, ki so najprej imeli vzor v rimski *quintani*, to je vojaški vaji v taboru na lesenem, za moča visokem kolu. Srednjeveški dvorni turnir pozna to tekmo v modificirani obliki kot *quintaine*. Takšne »turnirje« poznamo vse do baroka. Pri vrtiljaku ali igrah s kočijami naj bi ciljali na gibljive cilje, razporejene lahko tudi v obliki krogov. Takšne predstave najdemo zunaj življenja na dvoru vse do 19. stol. v zgornji Italiji in Istri, sicer omejene na mesta. V Spodnji Ziljski dolini je krajevna tradicija vzreje konj in tovorništva sprejela in modificirala ta zgled viteških turnirjev, ki so v iztekajočem se srednjem veku omogočali udeležbo širšim slojem prebivalstva. Temu so botrovali tudi rituali za plodnost kot tudi želja pokazati pogum pri ravnanju s konji. O tem običaju izčrpno Wiesflecker, Feistritz, 353, 356. Isti: »Bug nam dajte dobr čas«. Das Untergailtaler Kichtagsbrauchtum. V: a Jahr. *Brauchtumslieder aus Feistritz / Gail und Umgebung*. Gesammelt von Franz Mörtl. Mit volkskundlichen Beiträgen von Peter Wiesflecker, hrsg. von der Singgemeinschaft Oisternig, Klagenfurt 2008, 55–60.

Tako imenovani podor Dobrača je ena od obeh »velikih« zgodb Spodnje Ziljske doline. Druga je štehanje, ki ga do danes vsako leto od maja do septembra prirejajo ob žegnanjih v skoraj vseh krajih doline⁹¹ in ki se v krajevnem tolmačenju nanaša na turške vpade v zadnji tretjini 15. stoletja, ko je bilo kmečko prebivalstvo v glavnem prepuščeno samo sebi pred Turki in je moralo poskrbeti za lastno obrambo, po lokalni tradiciji tudi uspešno.

V »veliko« zgodbo, o podoru in njegovih posledicah, so bile ščasoma vključene tudi gospodarske danosti tega dela doline. Nastanek obširnega močvirja na dnu doline z njegovimi kislimi travniki, katerih seno ne ustreza govedoreji in je zato utemeljilo še danes uspešno konjerejo,⁹² so razlagali z zastojem Zilje. V pripovedih je podor povzročil nastanek jezera, ki je imelo ogromne dimenzije. Tako naj bi segalo do Šmohorja, vodna masa pa naj bi segala 30–40 metrov in še više. V lokalni tradiciji naj bi vrh zvonika podružnične cerkve v Smrčah pri Čajni, ki stoji na hribčku, kazal točko, do koder so segale narasle vode.⁹³

⁹¹ Klein Herbert: Der Saumhandel über die Tauern. V: *Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde* (1950), 37–114; Wiesflecker, Feistritz, 268–278. Isti: »Da draussen in Frohnleiten« – Untergailtaler Bauern als Säumer und Fuhrleute. V: a Jahr. *Brauchtumslieder aus Feistritz / Gail und Umgebung*. Gesammelt von Franz Mörtl. Mit volkskundlichen Beiträgen von Peter Wiesflecker, hrsg. von der Singgemeinschaft Oisternig, Klagenfurt/Celovec – Wien/Dunaj – Ljubljana/Laibach, 2008, 117–122. Isti: Ziljski furmani. Konjereja kot glavni vir dohodkov ziljskih kmetov od poznega srednjega veka do konca 19. stol. / Die Gailtaler Fuhrleute: Die Pferdezeit als Haupteinnahmequelle der Gailtaler Bauern von der Frühen Neuzeit bis ins ausgehende 19. Jahrhundert. V: *Koledar Mohorjeve družbe* 2009, Klagenfurt/Celovec – Wien/Dunaj – Ljubljana/Laibach 2008, 78–85.

⁹² V farni kroniki Gorij (Göriach) (Liber memorabilium I), ki se začne s 1. septembrom 1820, je večstransko poročilo o podoru Dobrača, to (pretežno) temelji na članku, ki je izšel 19. avgusta 1815 v *Carinthii*. Farna kronika pripominja »... voda naj bi dosegla znatno višino, da je v Smrčah (Emmersdorf), podružnični cerkvi Št. Jurija v Zilji, segala do zvonov v zvoniku, kar pa se vendar zdi komaj verjetno, že če pomislimo, da cerkev stoji na vzpetini.« Archiv der Pfarre Gariach, Liber memorabilium I, 7. Tudi farna kronika Bistrice na Zilji (Liber memorabilium, neoštevilčeno) vsebuje to poročilo. Pisec se vendar omejuje s tem, da bi tedaj cerkev utegnila stati v vasi. Prim. tudi Michor, Feistritz, I, 5.

⁹³ Prebivalci Bistrice na Zilji še danes označujejo podružnično cerkev Marije Magdalene, ki stoji na rudniškem travniku, kot mesto božje službe. Današnja stavba je sicer poznogot-ska, zgrajena 1522. Ob vizitaciji 1853 je bilo zapisano, da se v zgradbi dá letnica 1238 jasno razbrati. Prav gotovo ima današnja cerkev starejšo stavbo, ker je bilo zanjo 5. novembra 1501 v Rimu izdano dovoljenje za maševanje. Prim. Wiesflecker, Feistritz, 152–153; KLA, A: Wasserleonburg, Urkunde št. 311, ADG (Archiv der Diözese Graz), Alte Pfarrakten Feistritz/Gail, K.1.

Dejansko se zdi, da cerkev v Bistrici na Zilji v prvih mesecih po potresu ni bila uporabna. Morda je niso več uporabljali, kot poroča lokalna tradicija. Ponovna posvetitev oz. nova posvetitev na drugem mestu je bila 1. junija 1349, ko jo je posvetil generalni vikar oglejskega patriarha. Prvi junij 1349 je bil binškošni ponedeljek, od takrat je v Bistrici sejem. KLA, A. Wasserleonburg, Urkunde št. 292. Prim. Wiesflecker, Feistritz, 120.

Nezadostne in s poplavami ogrožene njivske in travniške površine v dolini so v visokem srednjem veku povečali s krčenjem na planinah in hribovskih terasah, kar je omogočilo razširitev uporabnih kmetijskih površin do 1.000 metrov nad morjem. V lokalni tradiciji je bilo to povečanje seveda povezano s podorom. Tam postavljene kočice in manjša zidana gospodarska poslopja, ki so jih postavili za spravilo sena in tudi za prezimovanje živine, so v lokalni tradiciji prav tako posledica dneva sv. Pavla iz leta 1348. Ne dneve, tedne ali mesece, temveč leta naj bi morali ljudje tam prebiti, preden se je bilo mogoče vrniti v dolino. V pripovedi se je pokazala podoba vaške skupnosti, ki si je organizirala življenje na planini, medtem ko je čakala na umik vode iz doline. Namesto zapuščenih kmetij so nastale majhne kočice in hlevi na planinskih travnikih. Kot nadomestilo za polja v dolini so iztrgali poljske in travniške površine gozdovom. Na mestu razrušene farne cerkve v Bistrici na Zilji je služila za mesto bogoslužja kapela,⁹⁴ ki se ji je pridružilo celo pokopališče, nekdanja ograja naj bi bila takrat še pod vodo, kot skuša prepričati, da je to verjetno, zapis v farni kroniki iz 80. let 19. stoletja.⁹⁵ V tistih krajih, kjer ni mogoče nobene sakralne stavbe poimenovati za kraj božje službe ali spomina na mrtve, se skuša podkrepiti življenje v hribih z opombo na ledinska imena, kot recimo »dušni dom« – ki naj bi predstavljala mesto pokopa iz let po 1348.⁹⁶

Nedvomno se pri tem povezujejo v »veliko zgodbo« opisi kmečkega dela na gorskih travnikih, ti opisi segajo globoko v 20. stoletje ter so povezani s potresom in posledicami podora. Dogodek konca sveta v dolini je v izročilu uničil idilo. Vendar je bil obenem s tem ustvarjen nov prostor za življenje in delo v planinah ter odkrita je bila nova idila. Omembe vredno je, da v posameznih spominih zavzemajo veliko prostora prav poročila o košnji in žetvi⁹⁷ v planinah in so opisana kot tisti del kmečkega življenja,

⁹⁴ Archiv der Pfarre Feistritz/Gail, Liber memorabilium I, tu nepaginirano, opis cerkve Marije Magdalene. ADG, Alte Pfarrakten Feistritz/Gail, K. 1.

⁹⁵ Ta livada se razteza na rudniškem travniku nad Blačami v Zilji (Vorderberg). Vsa površina se imenuje Ravna (Rauna) Vse do pogoditve so bile jasno vidne sledi njiv. Prim. Wilhelm Millonig: Vorderber – Von »Maria im Graben« bis zur Gail. V: *St. Stefan im Gailtal. Natur – Kultur – Geschichte einer Kärntner Landgemeinde*, St. Stefan im Gailtal 2000.

⁹⁶ Prim. o tem poročila v seriji »Tako smo živeli« objavljenih spominov o življenju koroških Slovencev, tudi Tako smo živeli 7 (1999) 36–38 in (2003) 244–246.

⁹⁷ Leta 1974 umrla kmet iz Bistrice je v svojih spominskih zapisih takole opisal delo na rudniškem travniku v času njegove mladosti: »Zvečer smo krave zaprli v stajo. Potem smo jih pomolzli. Potem smo na odprtem ognju skuhalo večerjo. Po opravljenem delu so prišli mladi in tudi starejši ... Vsak dan smo molili rožni venec. Na skednju nas je vedno spalo več ... Punce, bile so dekle, so pregovorile T., da je prinesel harmoniko, saj je bila

ki je sicer zahteval več telesnega napora, obenem pa je bil to vendar čas relativne svobode, zato dobrodošel, saj so bili v določenem pogledu odmaknjeni očem vaške skupnosti.

Prav takšni večeri v planinah, ko so sedeli pri odprtem ognju, so vabili k pripovedovanju zgodb; in tiste o letu 1348 so se dale še posebej dobro pripovedovati. Celo danes se skuša ob pogledu na impresiven gorski masiv Dobrača sem in tja opozoriti na tiste davne prednike, ki so s pogledom na to goro nekoč imeli »pred očmi konec sveta.«

Prevedel Franc Rozman

THE MYTH AND THE ARCHETYPE OF THE END OF THE WORLD – THE ROCKSLIDE OF DOBRATSCH IN 1348 AND ITS POSITION IN WITHIN THE COLLECTIVE MEMORY OF THE GAILTAL

Summary

The topic of the lecture is the varying perception of a rockslide caused by an earthquake in the area of Dobratsch, an up to 2166 m high mountain massif, on January 25, 1348. The cave material blocked the main river Gail, damming it up. As a consequence, two settlements in the valley plain, among them the seat of an ancient parish had to be abandoned.

To this day, the rockslide of Dobratsch has a special position within the public history of the Gailtal. The local collective memory features a certain archetype of the apocalypse associated with this natural disaster. This archetype, which locally developed since the Late Middle Ages, brings to mind popular end time visions by taking up features commonly associated with such visions, like earth quakes, rockslides and flood waves, or flooding and devastated landscapes.

Since the 15th century, narratives of the loss of goods and subjects allegedly caused by the earthquake were especially circulated by the monastery Arnoldstein. Although the economic position of the monastery was unsettled by the earthquake and the following rockslide, the natural disaster in fact had no seriously adverse effects on the development of Arnoldstein and its surrounding area. Yet, the impacts of the earthquake were locally distended in such a way as to allow the monastery leadership to shift off the responsibility for the difficult, at times even disastrous spiritual and economic situation as well as the staff problems of the monastery until its closing (1784).

In the Middle Ages, the news of an earthquake was not only connected to the conception of an elemental natural phenomenon, but also to one of a divine judgement and the harbingers of the apocalypse. In the case at hand, the spatial proximity to Villach, the important city of trade and transport which itself was not affected by the earthquake, certainly was conducive to the circulation of the news. With increasing distance of space and especially time, however, the reports of the event increasingly deviated from the historical reality and were frequently conjoined with reports of other earthquakes.

nedelja. Začel se je hec. Najprej se je kuhalo. Na primernem mestu so se zbrali skoraj vsi. Veselo je moralo biti. Potem se je začelo. Veliko se je pelo in plesalo. Tega večera pa se ni molilo.« Kopija zapisa v osebni arhivu avtorja.

In addition to the written records, another form of tradition established itself in the narrative tradition of the local community. These predominantly oral records cover two levels. The first level mainly comprises the news of the rockslide and its impact, as passed on and canonised by the tradition of the monastery of Arnoldstein since the early 15th century. On a second level, the narrative of the natural disaster was passed on considering its negative effects on the lives of the local population in the Unteren Gailtal at the time. The consistent element in these records are the massive flooding, the damages and the diminution of crop- and grassland, as well as the exodus of the locals to certain mountain ranges, the establishment of new settlements and the organisation of everyday-life in the new places of refuge. The narratives about life and work in these areas merged with the momentous story of the earthquake and the subsequent rockslide to one 'grand story', in which the valley's idyll was destroyed by the apocalyptic event. At the same time, however, the newly opened up living and working environment in the mountain was perceived and portrayed as a new idyll.

MYTHOS UND ENDZEITARCHETYPUS. DER DOBRATSCHABSTURZ DES JAHRES 1348 IM KOLLEKTIVEN GEDÄCHTNIS DES UNTEREN GAILTALS

Zusammenfassung

Der Beitrag behandelt die unterschiedliche Rezeption eines Bergsturzes, den ein Erdbeben am 25. Jänner 1348 im Bereich des Dobratsch, einem bis zu 2166 m hohen Bergmassiv in Kärnten, ausgelöst hatte. Das Bruchmaterial führte vorerst zu einer Sperre des Hauptflusses Gail, deren Wasser sich aufstaute. In Folge mussten zwei Siedlungen in der Talsohle, darunter der Sitz einer Urfarre aufgegeben werden.

Dieses Ereignis nimmt in der Erinnerungskultur des Gailtales bis heute einen besonderen Platz ein. Das lokale kollektive Gedächtnis bietet dabei einen sehr speziellen, im Zusammenhang mit diesem Naturereignis seit dem Spätmittelalter vor Ort entwickelten „Endzeitarchetypus“, der, der an bekannte Endzeitvorstellungen und -stereotype heranreicht, indem er sich deren Beiwerk – Erdbeben, Bergstürze, Flutwellen, Überschwemmungen, devastierte Landstriche – bedient. Ab dem 15. Jahrhundert sollten insbesondere das Kloster Arnoldstein die angeblichen, ihm durch das Erdbeben entstandenen Verluste an Gütern und Untertanen im Besonderen tradieren, obwohl Erdbeben und Bergsturz die ökonomische Position des Klosters zwar gestört, jedoch die Entwicklung von Kloster und Umland auf Dauer nicht wirklich beeinträchtigen hatten können. Die Auswirkungen wurden vor Ort jedoch in einer Art und Weise dimensioniert, durch die die bis Aufhebung des Kloster (1784) schwierige, mitunter sogar desaströse personelle, spirituelle und ökonomische Lage des Klosters außerhalb der eigenen Verantwortlichkeit verortet werden konnte.

Im Mittelalter verband sich mit Mitteilungen über Erdbeben nicht nur die Vorstellung von einem elementaren Naturereignis, sondern auch die eines göttlichen Strafgerichts bzw. der Vorboten der Apokalypse. Im konkreten Fall hat die räumliche Nähe zur bedeutenden Handels- und Verkehrsstadt Stadt Villach, die durch das Erdbeben selbst betroffen war, die Verbreitung der Nachrichten zweifelsohne gefördert, wobei mit räumlicher und vor allem zeitlicher Distanz sich diese Berichte jedoch immer mehr von der historischen Wahrheit entfernten und nicht selten mit solchen über andere Erdbeben verschmolzen.

Neben der schriftlichen Überlieferung können wir eine zweite Form der Überlieferung feststellen, der in der Erzähltradition der lokalen Bevölkerung verankert ist. Diese überwiegend mündlichen Berichte umfassen zwei Ebenen. Die erste beschränkt sich weitestgehend

auf die Mitteilung des Bergsturzes und die unmittelbaren, seit dem frühen 15. Jahrhundert durch die Arnoldsteiner Klostertradition überlieferten und gleichsam kanonisierten Auswirkungen. Auf einer zweiten Ebene stehen die Folgen des Naturereignisses für die konkrete Lebenssituation der damaligen Bevölkerung im Unteren Gailtal im Mittelpunkt. Grundkonstanten dieser Überlieferung sind die große Überflutungen, die Zerstörung und Reduktion von Acker- und Wiesenflächen. Dazu kommen als weitere Elemente die Flucht der Bevölkerung auf einzelne Höhenzüge, die Anlegung neuer Siedlungen und die Organisation des Alltags in diesen Rückzugsgebieten. Die Schilderungen vom Leben und Arbeiten in diesen Rückzugsgebieten verbindet sich mit dem wirkmächtigen Ereignis des Erdbebens und des Bergsturzes zu einer „großen Geschichte“, in der das endzeitähnliche Ereignis die Idylle im Tal zerstört. Zugleich wird jedoch der dadurch erschlossene neue Lebens- und Arbeitsraum im Berg als neue Idylle empfunden und geschildert.